

IV. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Авескулов В.Д.,
НУ "Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого",
аспірант кафедри трудового права

ВИЗНАЧЕННЯ ПОЗАРОБОЧОГО ЧАСУ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Українське законодавство містить визначення поняття "відпочинок" лише в розумінні відпочинку дітей (ст. 1 ЗУ "Про оздоровлення та відпочинок дітей"), але воно не задовольняє потреб усього трудового законодавства. Відсутнє в законодавстві й загальне визначення іншого важливого поняття "час відпочинку". Є лише визначення для деяких категорій працівників, як-то: в Правилах визначення робочого часу та часу відпочинку екіпажів повітряних суден цивільної авіації України, затверджених наказом Міністерства транспорту України від 2 квітня 2002 р. № 219, чи Положенні про робочий час і час відпочинку водіїв колісних транспортних засобів, затвердженого наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 7 червня 2010 р. № 340, але ці визначення також не можуть бути застосовані для трудового права в цілому. Ученими з трудового права, у свою чергу, зроблено немало досліджень за цією тематикою. Що ж таке "відпочинок" та "час відпочинку"?

Перш за все, слід звернути увагу, що існують суперечності щодо самого терміну "час відпочинку". Першим спеціалістом, який запропонував замінити цей термін на "позаробочий час", став М.Ф. Наумов. Л.Ю. Бугров додає, що "оскільки в ту частину часу працівників, яка залишається після вирахування робочого часу, входять і ті періоди, що не передбачаються для відпочинку (перерви для годування дитини, цільові відпустки тощо), найбільш відповідним терміном для її назви є "позаробочий час".

Колектив львівських учених, а за ними і представники одеської школи трудового права, теж висловлюються за думку, що термін "час відпочинку", що використовується законодавством, за своїм значенням не відповідає фізіологічному поняттю "відпочинку". Тому логічно було би все, що лежить поза робочим часом, називати "вільний від роботи час" або "неробочий час".

Ми погоджуємось з тим, що термін "час відпустки" не може бути коректно застосований для усіх видів відпочинку: навряд чи можна назвати написання підручника чи дисертації (у випадку творчої відпустки) відпочинком. Мабуть, першопричиною застосування такого терміну є те, що ті види відпочинку, які були

відомі законодавству з початку існування інституту часу відпочинку, мали на увазі тільки відпочинок. Ті ж, що відпочинком за суттю не є (творчі, соціальні, спортивні відпустки тощо), з'явилися пізніше. Проте законодавець, навіть не замислюючись над цим питанням, залишив у нормативних актах стару назву. Хоча ми розуміємо, що під поняттям "відпочинок" у трудовому праві розуміється відпочинок від власне трудової діяльності, а не відпочинок у загальному розумінні, пропонуємо замінити термін "час відпочинку" на термін "позаробочий час", як такий, що точніше розкриває суть цього явища.

Як справедливо наголошує В.В. Готра, термін "час відпочинку" можна розглядати в двох значеннях: вузькому, як певний проміжок часу, протягом якого людина вивільняється від виконання своїх трудових обов'язків, і який може бути використано на власний розсуд; та широкому, як конституційне право кожного працюючого, яке регламентоване законодавством України та міжнародними актами.

Відпочинок у широкому розумінні охоплює усі випадки, коли особа відновлює запас власних сил. Зокрема, про відпочинок у широкому розумінні йдеться в статті 4 Закону України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення": громадяни мають право на безпечні для здоров'я і життя харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, відпочинку та навколишнє природне середовище. Звертає на себе увагу те, що законодавець закріплює перелічені права лише за громадянами, що є очевидним упущенням, оскільки ці права є невідчужуваними правами усіх осіб незалежно від наявності чи відсутності правового зв'язку з певною державою. Другим важливим моментом широкого розуміння права на відпочинок є те, що мова йде про право осіб, яке не залежить від наявності чи відсутності тих чи інших правовідносин з іншими особами. Тобто право на відпочинок у широкому розумінні виступає елементом конституційно-правового статусу будь-якої особи, який не залежить від наявності певних правових зв'язків з державою чи іншими особами.

М.Г. Александров писав, що час відпочинку, як самостійна правова категорія, є протилежним робочому часу. Через це тривалість часу відпочинку може регулюватися або безпосередньо, шляхом встановлення тривалості перерв для відпочинку, вихідних, святкових днів, відпусток, або опосередковано, через встановлення тривалості робочого часу. Час відпочинку учений визначав як час, протягом якого працівники повинні бути вивільненими від виконання трудових обов'язків і який може бути використано ними на власний розсуд. Аналогічні визначення містяться в працях інших

учених.

Аналізуючи це визначення можна виокремити наступні ознаки часу відпочинку. По-перше, тільки для такої особи, яка перебуває у трудових відносинах з певним роботодавцем, такий проміжок часу буде часом відпочинку в розумінні трудового законодавства. Відпочинок людини, яка користується конституційним правом вільного розпорядження своєю здатністю до праці взагалі не працює, або працює на підставі цивільно-правових договорів, не регулюється трудовим законодавством. По-друге, працівник протягом часу відпочинку не повинен виконувати трудових обов'язків. По-третє, працівник вправі сам розпоряджатися своїм позаробочим часом. Ми не цілком погоджуємось з цією ознакою, оскільки вона є властивою не для усіх видів позаробочого часу; існують види, за яких працівник повинен займатись відповідною діяльністю (годування дитини, виступ у спортивних змаганнях, написання підручника тощо), і тоді говорити про те, що він вправі повністю розпоряджатися своїм часом, некоректно.

Цікаве визначення позаробочого часу пропонує у своїй дисертації С.Ф. Гуцу. Позаробочий час – час, до якого належать усі періоди звільнення працівника від виконання прямих трудових обов'язків без розірвання з ним трудових відносин. У ньому авторка виділяє ще одну важливу особливість позаробочого часу, а саме: на цей період не відбувається розривання трудових відносин.

Виходячи з проведеного аналізу, ми виокремлюємо такі ознаки позаробочого часу:

- 1) має місце лише під час трудових правовідносин;
- 2) працівник не зобов'язаний виконувати трудові обов'язки, які закріплені за ним в трудовому договорі;
- 3) вивільнення працівника від виконання трудових обов'язків є тимчасовим; після завершення позаробочого часу роботодавець зобов'язаний надати працівникові його попереднє робоче місце;
- 4) конкретний вид позаробочого часу та умови його надання повинні бути закріпленими в нормах законодавства, колективного чи трудового договору.

Пропонуємо таку дефініцію позаробочого часу: позаробочий час – це передбачений законодавством, колективним чи трудовим договором проміжок часу, протягом якого працівник тимчасово вивільняється від виконання своїх трудових обов'язків.